

La resistència cívica contra el règim borbònic a Catalunya: el “tancament de botigues” de 1717-1718*

Josep M. Torras i Ribé

Misèria i resistència cívica en els anys de la postguerra

No tinc cap mena de dubte que per a qualsevol persona mitjanament coneixedora dels grans temes de la història de Catalunya el títol d'aquest article li haurà recordat inevitablement l'episodi conegut amb el nom de “*Tancament de Caixes*”, esdevingut l'any 1899, en forma d'un moviment d'insubmissió fiscal contra la reforma tributària del govern conservador de Francisco Silvela, que lesionava greument els interessos de l'economia catalana.¹ Haig de confessar que aquesta mateixa associació d'idees va plantejar-se'm de manera immediata quan vaig tenir a les mans per primera vegada la documentació sobre la qual es fonamenta el contingut d'aquest treball. Més enllà de l'escaïença o desencert que pugui

* Aquest article forma part del projecte “*La red urbana catalana en los siglos XVI-XVII*” (Ref. HAR2008-02972), dotat pel Ministerio de Ciencia e Innovación.

1. Sobre aquest episodi, vegi's J. MARIAN PIRETAS, *El tancament de Caixes. Descripció del moviment gremial de 1899*, Barcelona, s.a. Joaquim de CAMPS i ARBOIX, *El Tancament de Caixes*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1961. Referències al mateix tema a Santiago IZQUIERDO, *El Doctor Robert (1842-1902). Medicina i compromís polític*, Edicions Proa, Barcelona, 2002. [Div. Autors], *La resposta catalana a la crisi de la pèrdua colonial de 1898*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1998.

atribuir-se a aquest títol, del que no hi pot haver dubte és que entre els dos episodis existeixen unes similituds remarcables: insubmissió fiscal en el primer cas, i tancament de botigues i negativa a posar a la venda els productes, en el segon. La similitud en les actuacions dels protagonistes es fa evident, fins al punt de resultar intercanviables en molts aspectes. I també l'actitud de resistència cívica i els problemes de fons que es posen de manifest en els dos casos, especialment indicatius de les dificultats en que es debatia la societat catalana en cadascuna d'aquelles èpoques. Amb un element de contrast important: mentre que l'episodi del Tancament de Caixes de 1899 es mogué en un terreny eminentment simbòlic, de controvèrsia política, en la protesta dels botiguers de 1717-1718 la negativa a posar els productes a la venda va ser un fet anònim i minoritari, però dramàticament tangible, que afectava el proveïment de queviures d'extenses capes de la població, i en el transcurs del qual els botiguers van ser obligats a reprendre la seva activitat mercantil de manera coactiva per les autoritats borbòniques, diguem-ne que a punta de baioneta.

Per aquest motiu existeix una gran diferència en el corpus documental disponible sobre cadascun dels episodis. Mentre que la insubmissió fiscal de 1899 vingué precedida d'un llarg enfrontament entre la classe política catalana i el govern de Madrid, amb el consegüent debat parlamentari, del qual es feren ressò extensament l'opinió pública i la premsa de l'època, de l'episodi del tancament de botigues de 1717 fins ara no en sabem res: Catalunya es trobava immersa en un dels períodes més foscos i dramàtics de la seva història —la postguerra de 1714—, i la repressió deixava sentir els seus efectes sobre el país i els seus habitants, i silenciava qualsevol mostra de disidència.² Aquesta circumstància de sotmetiment, estat d'excepció militar i control social exhaustiu impregnava tots els àmbits de la vida col·lectiva, i dificulta en gran mesura que poguem disposar d'informacions contrastades i de primera mà sobre l'esdeveniment. En aquest sentit hem de ser conscients que la capacitat d'intimidació del règim borbònic sobre els ciutadans era inimaginable, i res no podia ser ocultat a les autoritats i a la seva xarxa d'espies, confi-

2. Per a la caracterització d'aquesta llarga etapa de repressió i sotmetiment, vegi's Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 2005 [4^a edició, Barcelona, 2007]. També Antonio MUÑOZ GONZÁLEZ; Josep CATÀ I TUR, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Muñoz-Catà Editors, Barcelona, 2005.

dents i informadors distribuïts per tots els racons del país.³ És per això que totes les notícies de que disposem sobre el tema no provenen de dietaris o d'escrits independents, sinó que foren elaborades per les autoritats borbòniques: és a dir, els documents utilitzats procedeixen indefectiblement de les fonts de la repressió, amb els perills de manipulació i tergiversació dels fets que aquesta procedència documental comporta.⁴

Arribats a aquest punt la primera qüestió respecte a la qual hauríem de reflexionar és sobre la significació que cal atribuir a l'episodi, de si es tractaria d'un fenomen irrellevant i aïllat, o si ens trobaríem davant l'indici d'un malestar molt més generalitzat. De fet, malgrat les enèrgiques mesures de submissió i aquietament imposades pel règim borbònic en els anys de la postguerra, persistien les mostres de descontent de diversos exponents de la societat catalana, que eren considerades com a intolerables per les noves autoritats. El que sabem és que durant els anys 1715 i 1716 la mateixa documentació borbònica ens ofereix informacions fidedignes sobre el clima d'inquietud que es detectava en diverses contrades de la ruralia catalana, amb indicis sobre conats de protestes populars a Belianes, Olot, Vila-rodona, Llinars, Avià, Cardona, etc.⁵ Aquest clima d'inseguretat també es palesava amb la proliferació arreu del territori de partides de lladres i saltejadors de camins. Eren dues cares de la mateixa moneda, fruit de la misèria i la desesperació en que vivien ex-

3. Aquesta tasca d'escrutini i de control social exhaustiu havia estat encomanada originàriament a la "Real Junta Superior de Justicia y Gobierno". Sobre les seves funcions vegi's Biblioteca de Catalunya (BC), ms. 1.973, "Papeles tocantes a la formación, autoridad e incumbencia de la Junta Superior de Gobierno, que se estableció en Barcelona al ingreso de las armas del Rey en aquella Ciudad, año 1714".

4. Reflexions sobre els perills inherents a la utilització de documentació oficial en situacions de conflicte, i a les interpretacions esbiaixades que en poden resultar, a Pierre GOUBERT, *El Antiguo Régimen, 2. Los poderes*, Editorial Siglo XXI, Madrid, 1979, p. 98. Ricardo GARCÍA CÁRCEL, "¿La historia siempre la escriben los vencedores?", *Clio, el pasado presente*, nº 17 (2003), p. 8.

5. Indagacions realitzades per les autoritats borbòniques sobre aquests conats de protesta, a Arxiu de la Corona de Aragó (ACA), *Rl. Aud., Cartas*, reg. 3, f. 2-2v., 22 d'abril de 1716. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), *Libro 1º de Consultas de la Real Junta*, s.f., 8 de maig de 1715. ACA, *Cancelleria, Curiae de la Real Junta*, reg. 6.160, f. 33-34v., 5 d'octubre de 1716. AHCB, *Acuerdos de la Real Audiencia (1716-1741)*, f. 3v.-4, 20 d'abril de 1716. ACA, *Cancelleria, Curiae de la Real Junta*, reg. 6.160, f. 7-7v., 4 de juny de 1716; *Id. Ibídem*, f. 8v.-9v., 8 de juny de 1716. AHCB, *Libro 1º de Consultas de la Real Junta*, s.f., 6 de març de 1715.

tenses capes de la població, especialment entre la pagesia i els habitants dels pobles de la ruralia.⁶ Respecte a aquest tema el marquès de Castelaridrogo cridava l'atenció sobre:

el grave inconveniente que se ha introducido en este Principado [por la actuación] de diferentes cuadrillas de ladrones y hombres facinerosos, las que se van reforzando, de modo que se experimenta poca seguridad en los caminos, en grave perjuicio de los viandantes y del comercio intrínscico.⁷

En tot cas, el gran tema seria poder discernir si cal atribuir una significació política a aquestes mostres inqüestionables de malestar social i de resistència cívica. De fet, les informacions subministrades pels mateixos magistrats de la Real Junta resulten prou explícites a l'hora d'atribuir una etiologia política a les protestes. A Berga, per exemple, el maig de 1715 Francisco Pablo Refargue, comandant del castell de Sant Ferran, informava als seus superiors que "el pueblo de Berga avia concertado una especie de rebelli3n para eximirse de pagar las contribuciones que se les han impuesto por orden del Rey, alegando que semejantes contribuciones no correspondían a la fidelidad que ellos avían manifestado". En el seu informe el militar justificava el malestar del veïnatge dient que:

*este pueblo de la villa de Berga no puede en adelante suportar las imposiciones de que están cargados, por aver perdido en tiempo de la revoluci3n dos cosechas, no teniendo ellos otras haciendas y comercio, pues comienzan ya a abandonar sus casas, y si esta miseria se aumenta quedará en breve la villa mucho desierta.*⁸

A Tortellà, per la seva banda, el gener de 1716 es produí una protesta dels habitants contra els recaptadors del dret de bolla, que hagueren de fugir precipitadament davant el temor que la protesta degenerés en un avalot popular incontrolable: "los de dicho lugar se atumultuaron con voces sedicionas de 'Via fora lladres' y 'morian traïdors', repicando al mismo tiempo la campana y coadunándose [sic] la gente del lugar con pa-

6. Aquesta relació de causa-efecte havia estat perfectament identificada pel marquès de Valdecañas, en un informe adreçat a José Grimaldo. Archivo Histórico Nacional (AHN), *Estado*, lligall 449, 10 de març de 1714.

7. Archivo General de Simancas (AGS), *Gracia y Justicia*, lligall 744, 27 de juliol de 1715, Castelaridrogo als membres de la Real Junta. Informes sobre aquestes actuacions, a ACA, *Cancelleria, Cartas de la Real Junta*, reg. 6182, f. 114v.-115, 26 de gener de 1716. ACA, *Ri. Aud., Consultas*, reg. 124, f. 252, 2 de desembre de 1717.

8. AGS, *Guerra Moderna*, lligall 1.591, 18 de maig de 1715, Francisco Pablo Refargue a Miguel Fernández Durán.

los y piedras”.⁹ És a partir d’aquestes queixes i mostres de descontent popular que les autoritats borbòniques expressaven el seu temor que les protestes no degeneressin en un moviment articulat de reivindicació política: “los umores [sic] de la gente de esta ciudad y de el país subsisten tan proterbos como siempre, siendo su enfermedad incurable, y esto sólo podrá mexorarse con el castigo”.¹⁰

El denominador comú d’aquests testimonis sobre mostres de malestar detectades arreu del territori –recordem-ho, subministrats en la majoria dels casos per la mateixa documentació borbònica– seria la situació de misèria indescriptible en que es debatien extenses capes de la societat catalana de l’època, fruit de les devastacions provocades per deu anys de guerra, de la paralització del comerç a causa de la inseguretat dels camins i de la pèrdua dels mercats tradicionals, i de l’exigència d’una fiscalitat coactiva i confiscatòria, factors als quals s’hi haurien d’afegir un incontrolable desordre monetari, i greus problemes de carestia i desproveïment de cereals, que es patien a moltes comarques. En realitat, deixant de banda els factors atribuïbles a una climatologia adversa, perfectament comprensibles, penso que tampoc es pot negligir l’impacte negatiu que devia tenir sobre la pagesia i la producció agrària del país l’ordre imperativa dictada pel marquès de Castelrodrigo l’any 1715 de transportar coactivament a Barcelona tots els animals de càrrega i de tir disponibles arreu de les comarques catalanes, en conjunt un miler de rucs, cavalls i mules, a fi de destinar-los a contribuir com a força motriu als moviments de terres que s’havien de portar a terme en les obres de la Ciutadella.¹¹ Per tant hauríem de ser conscients que, com a conseqüència d’aquestes ordres, a moltes contrades de Catalunya els pagesos es veieren privats durant mesos d’unes eines de treball imprescindibles no solament per a les operacions del cycle agrari, sinó també per al transport i comercialització dels excedents en els mercats locals i comarcals. Sigui per una o altra causa, el que sabem del cert és que en els mesos

9. ACA, *Cancelleria, Consultas de la Real Junta*, reg. 6.185, f. 222v.-225, 23 de gener de 1716. *Id. Ibídem, Decretos de la Real Junta*, reg. 6.188, f. 254-255, 22 de gener de 1716. AHCB, *Libro 3º de Consultas de la Real Junta*, s.f., 23 de gener de 1716.

10. AGS, *Guerra Moderna*, lligall 1.591, 25 de maig de 1715, Miguel de Aguilar a Miguel Fernández Durán.

11. AGS, *Guerra Moderna*, lligall 3.48, 7 de novembre de 1715, “*Estado de las azémilas que deven asistir a los trabajos de la Ciudadela, así de Barcelona, sus begeríos estrecho y grueso, del begerío de Gerona, y de las sus-begerías de Igualada y Mora*”.

següents la Real Junta havia de constatar que “es cierto y constante que en la mayor parte de los vegueríos del Principado no se hallan granos necesarios para poder vivir los mismos naturales”.¹²

Aquesta situació de sotmetiment polític, de penúria alimentària i d'espoli fiscal que es vivia a Catalunya en els anys de la postguerra era descrita per la majoria dels testimonis contemporanis. Segons Castellví:

los catalanes, abrumados de tantos trabajos, infortunios y miserias, se hallaban reducidos al más deplorable estado: la extinción de la moneda de bellón, [...] la sequía general que padecía aquella provincia, una de las mayores que hubiesen visto los nacidos, añadida a la violenta práctica que ejercía el severo genio del príncipe Pío, tenía reducidos los naturales al estado de desesperación.¹³

I respecte a la fiscalitat abusiva i confiscatòria imposada per les autoritats borbòniques, la majoria dels contribuents estaven sotmesos a una opressió econòmica indescriptible, obtinguda amb una coacció militar mai vista, que abocava les famílies a una situació de misèria insuportable. Francesc Gelat, pagès benestant del poble de Vallxirau, descrivia en el seu dietari que:

veitx la gent molt desolada y trista, [y] los estragos de la província los veitx tan considerables com mai, [amb] las casas plenas de soldats, [y] la pobra gent fan allò que no podan fer, [y] estan atordits; no sé què serà, a par que nostras pacats són molt grans: Nostre Senyor se vulla apiadar de nosaltres, amen.¹⁴

En realitat, del què podem estar certs, és que aquesta dimensió intimidatòria que portava annex el cobrament del cadastre era reconeguda per les autoritats borbòniques, i fins i tot podríem sospitar que aquest espoli fiscal indiscriminat formava part d'una subtil tècnica de prostració i sotmetiment de la ciutadania, per mitjà d'abocar a la misèria a extenses capes de la població. Com assenyalava l'intendent José de Hinojosa, “la raíz de la miseria la atribuyen los mismos naturales a la imposibilidad de pagar la contribución, porque es crecida, [...] a que se añade el trato que se supone les han dado las tropas, por su natural desorden”.¹⁵

12. ACA, *Cancillería, Consultas de la Real Junta*, reg. 6185, f. 181-184v., 11 de gener de 1716.

13. Francisco de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, Fundación Francisco Elías de Tejada Madrid, 2002, IV, p. 652.

14. Reproduït per Antoni SIMON TARRÉS, *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*, Edicions Curial, Barcelona, 1993, p. 94-95.

15. AGS, *Guerra Moderna*, lligall 1.811, Hinojosa a Grimaldo, 6 d'octubre de 1715.

Aquesta coincidència de tots els testimonis en descriure la situació de misèria generalitzada dels anys de la postguerra penso que hauria de fer-nos qüestionar severament els suposats beneficis que hauria representat per a Catalunya la instauració del règim borbònic, com han plantejat diversos autors.¹⁶ I aquesta realitat ens portaria a la conclusió que aquestes mostres de resistència cívica contra la misèria i la carestia tenien per als contemporanis una clara dimensió de protesta política. Efectivament, deixant de banda factors atribuïbles a causes naturals –sequera, destruccions ocasionades per la guerra, paralització del comerç, etc.– la causa profunda de la crisi i de la misèria col·lectiva que afectava al conjunt dels ciutadans hauria d'atribuir-se sense cap mena de dubte a la mateixa instauració del règim borbònic, al manteniment d'un descomunal exèrcit d'ocupació, i a la imposició d'una fiscalitat desorbitada i manifestament confiscatòria, destinada fonamentalment a recaptar diners per mantenir-lo sobre el territori.¹⁷ Com assenyalava el marquès de Castelrodrigo, “la experiencia ha enseñado que es aquel cuerpo [Cataluña] naturalmente infecto, [y] necesita cada día más del poderoso remedio de la fuerza de las armas [para sujetar] enteramente el mal humor que domina siempre aquellos naturales”.¹⁸ I així era certament, d'altra banda, com ho percebien els ciutadans, fins al punt d'expressar-ho sense embuts tot i el perill de represàlies de tot tipus a que s'exposaven per l'exteriorització d'aquesta queixa política.¹⁹

16. Pròleg de Carmelo VIÑAS MEY al llibre d'Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, *La sociedad española del siglo XVIII*, C.S.I.C., Madrid, 1955, p. 9-14. Vegi's també l'estudi preliminar de Carlos SECO SERRANO a Vicente BACALLAR Y SANNA [Marqués de San Felipe], *Comentarios de la Guerra de España, e historia de su Rey Felipe V, el Animoso*, BAE, Madrid, 1957, vol. 99, p. XV-XX. Henry KAMEN, “Espanya i la Guerra de Successió: l'abolició dels furs, una mesura absolutista?”, *L'Avenç*, n° 200 (1996), pp. 48-67. Carlos MARTÍNEZ SHAW; Marina ALFONSO MOLA, *Felipe V*, Arlanza Ediciones, Madrid, 2001, p. 214.

17. Tractament extens d'aquests arguments a TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya*, p. 285-286.

18. AGS, *Gracia y Justicia*, lligall 744, 18 d'agost de 1715.

19. Queixes sobre la misèria generalitzada a que estava abocada la ciutadania a Cardona, a AHCB, *Libro 1º de Consultas de la Real Junta*, s.f., 17 de maig de 1715, informe de Francesc Ametller. Denúncies del sergent Guillermo Dormer sobre les protestes dels jurats del municipi d'Olot, a ACA, *Cancelleria, Curiae de la Real Junta*, reg. 6160, f. 33-34v., 5 d'octubre de 1716.

El tancament de botigues de 1717-1718

Dintre d'aquesta aclaparadora presència militar i del clima de misèria generalitzada que es vivia arreu del territori, l'exteriorització de signes de malestar per part dels botiguers de diverses poblacions de Catalunya tindria sens dubte una significació molt especial. Certament que no són el mateix les queixes anònimes dels pagesos i habitants de la ruralia, a les quals ens hem referit fins ara, fàcilment negligibles i irrellevants en termes qualitatius, que les mostres de malestar i de resistència cívica posades en pràctica pels botiguers i comerciants. Es tracta sens dubte d'un salt qualitatiu de gran magnitud. En aquest sentit no podem perdre de vista que fins i tot durant la guerra el ram del comerç havia jugat un paper acomodatíci, o si més no prou ambigu i equidistant com per poder establir vincles de col·laboració tant amb Àustries com amb Borbons.²⁰ Al costat, per exemple, d'exponents inequívocs de la resistència catalana, com Narcís Feliu de la Peña, considerat un dels ideòlegs principals de l'austriacisme,²¹ el comerciant Sebastià Dalmau, un dels capdavanters del partit austriacista,²² o de Pau Ignasi de Dalmases, embaixador del govern català a

20. Aportacions sobre aquest comportament, a Benet OLIVA I RICÓS, "De la revolta a la integració. La continuïtat de la burgesia mercantil austriacista". Dins *Segon Congrés Recerques. Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions*, III (2005), p. 85-101. Gemma GARCÍA FUERTES, "De la conspiració austriacista a la integració a la Nueva Planta: la família Durán, máximo exponente de la burgesia mercantil barcelonesa en el siglo XVIII". Dins de Carlos MARTÍNEZ SHAW, Ed., *Historia moderna. Historia en construcción*, II, Lleida, 1999, p. 513-527. Aquest article va ser reeditat a *Espacio, Tiempo y Forma. Historia Moderna*. Sèrie IV, t. 17, UNED, Madrid, 2004, p. 143-162. Amèlia CASTAN RANCH; Gemma GARCÍA FUERTES, "L'oscil·lant posicionament polític de Pau Ignasi de Dalmases i Ros durant la Guerra de Successió". *Actes del Congrés l'Aposta Catalana a la Guerra de Successió (1705-1707)*, Museu d'Història de Catalunya, Barcelona, 2007, p. 233-246.

21. Eulàlia DURAN, "Narcís Feliu de la Peña, historiador i polític". *Afers*, 20 (1995), p. 73-86.

22. Sebastià Dalmau havia participat en diverses accions de guerra, com en l'expedició del diputat militar, i en la formació de l'anomenat "Regiment de la Fe". Per aquestes actuacions va ser empresonat per les autoritats borbòniques al castell de Pamplona, captiveri del qual no va ser alliberat fins després de la signatura de la Pau de Viena, l'any 1725, en que s'exilià a Viena. Sobre aquesta militància austriacista vegi's Salvador SANPERE Y MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, Tipografia l'Avenç, Barcelona, 1905, p. 160, 230, 231. Mateo BRUGUERA, *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona, y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña de 1713 y 1714*, L. Fiol y Gros, Barcelona, 1871-1872, II, p. 356-358. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya*, p. 66, 115, 169. Joaquim

Londres,²³ caldria constatar que des de mitjans de 1713 membres significats de l'estament mercantil s'havien refugiat precoçment a Mataró, havien col·laborat activament en el proveïment de l'exèrcit borbònic i havien tingut un protagonisme decisiu en la logística de l'ocupació militar i del setge de Barcelona.²⁴ Com assenyalava l'intendent José Patiño:

luego de ocupado Mataró [se] ajustó el precio de los víveres para el ejército con los mercantes Matas, Milans y otros, que fue el principal motivo de poder subsistir el ejército en el bloqueo, [con] los grandes créditos de estos sugetos, ayudados de la fértil cosecha de aquel año, adelantando crecidas sumas.²⁵

Finalment, i com a element especialment definitori de la mentalitat botiguera, que persistia en les seves obligacions professionals fins i tot en uns moments de greu trasbals polític, no podem oblidar el simbolisme que caldria atribuir a la represa de l'activitat comercial per part dels menestrals i botiguers de Barcelona en la data crucial de la derrota i la finalització del setge de 1714. Com assenyalava Castellví, "el día 13 [de septiembre] a la tarde se habían abierto ya algunas tiendas, y el día 14 por la mañana los habitantes generalmente las abrieron todas, y volvió a correr el comercio".²⁶

ALBAREDA I SALVADÓ, *Catalunya en un conflicte europeu. Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes (1700-1714)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2001, p. 175-180.

23. Pau Ignasi Dalmases havia estat un dels fundadors de l'Acadèmia dels Desconfiats, que allotjà a la seva casa del carrer Montcada, i l'any 1713 fou nomenat embaixador a Londres. Sobre aquesta trajectòria, vegi's Josep Rafael CARRERAS BULBENA, "Constitució y actes conservades de l'Acadèmia Desconfiada, anomenada també Acadèmia y Scola dels Desconfiats", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, X (1920-1922), p. 243-254. Pedro VOLTES BOU, "Nuevas noticias de Don Pablo Ignacio de Dalmases y Ros y su tiempo", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, nº 26 (Barcelona, 1954-1956), p. 95-136. E. GARCÍA DINI, "Pablo Ignacio Dalmases y la Academia de los Desconfiados de Barcelona". Dins *Miscelanea di Studi Spanici*. Pisa, 1969-1970, p. 199-260. Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, *Els catalans i Felip V, de la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1993, p. 115-117.

24. Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1999 [3ª edició, Barcelona, 2007], p. 343-345.

25. Reproduït per CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, III, p. 650. Per a la identificació d'aquests personatges, vegi's Joaquim LLOVET, *Mataró, 1680-1719: el pas de vila a ciutat i a cap de corregiment*, Caixa d'Estalvis de Mataró, Mataró, 1966, p. 158-159. Pere MOLAS I RIBALTA, *Societat i poder polític a Mataró, 1718-1808*, Rafael Dalmau Editor, Mataró, 1973, p. 41, 42, 43, 86, 92, 96 i 106.

26. CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, IV, p. 311.

Ès en aquest context que caldria que ens interroguéssim sobre la significació que cal atribuir a la decisió de tancar les seves botigues adoptada per un nombre indeterminat –però prou significatiu, segons les autoritats borbòniques– de comerciants catalans, i de la seva negativa de posar a la venda els seus productes. Caldria considerar, sens dubte, aquesta –diguem-ne– “*vaga de botiguers*”, com una decisió extrema, de gran repercussió social i transcendència política. Ja hem assenyalat anteriorment que totes les informacions sobre aquest fenomen procedeixen de les autoritats borbòniques, i són molt restrictives en quant a la descripció dels detalls de l'esdeveniment. La documentació oficial posa de manifest que l'episodi venia precedit de greus problemes de desproveïment en els mercats de diverses poblacions catalanes, conseqüència d'una llarga tongada de collites insuficients, agreujades per la situació de misèria que hem vist afectava a extenses capes de la població catalana. Des de l'any 1716 s'havien produït diversos fenòmens de carestia, que provocaren una notable inquietud a les autoritats borbòniques. En una indagació sobre el tema, encomanada al botifler Josep d'Alós, les seves conclusions eren certament alarmants:

por las noticias que ha procurado adquirir con cuidado la Rl. Junta, es cierto y constante que en la mayor parte de los vegueríos del Principado no se allan granos necesarios para poder vivir los mismos naturales asta el tiempo de la próxima cosecha, que dista medio año, y es preciso que entren dentro de Cattaluña de otras partes para suplir esta falta.²⁷

Aquesta constatació tingué conseqüències immediates, però molt contradictòries. Per exemple, es va donar l'ordre de confiscació de tots els cereals que poguessin tenir emmagatzemats els pagesos i comerciants, a fi de poder assegurar per damunt de tot el proveïment de les tropes acantonades en el territori, mesura que s'augurava especialment impopular i conflictiva, i que feia témer la protesta airada dels habitants: “*haviendo de ser la subsistencia de las tropas antepuesta a la de los mismos naturales, quitándose a estos los pocos granos que actualmente les quedan en especie se puede bien reselar una extrema penuria y ambre [sic] entre los moradores*”.²⁸

27. AHCB, *Libro 3º de Consultas de la Rl. Junta*, s.f., 11 de gener de 1716.

28. ACA, *Cancelleria, Consultas de la Real Junta*, reg. 6185, f. 181-184v. El segrest de collites havia estat ordenada per l'intendent Nicolás de Hinojosa.

Va ser enmig d'aquest clima d'arbitrarietat, misèria i carestia generalitzada, en la majoria dels casos conseqüència inequívoca de la política de subjecció i aquietament posada en pràctica per les autoritats borbòniques, que es començaren a detectar mostres de descontent i clara resistència cívica per part dels botiguers i comerciants de diverses poblacions catalanes. A mitjans de 1717 arribaren a oïdes dels magistrats de la Reial Audiència notícies confuses sobre haver-se produït episodis de desproveïment i de negativa de posar els productes a la venda per part dels botiguers de diverses contrades, que afectaven tant a la població com a les tropes. A Tortosa, per exemple, el tinent del rei Luís de Longean denunciava que els botiguers i revenedors, i els assentistes de la sal i el tabac, es negaven a vendre els seus productes, "a causa del abuso que se experimenta en dicha ciudad en orden a las monedas".²⁹ I una situació gairebé idèntica de desproveïment provocada per l'actitud dels botiguers va ser detectada a la Seu d'Urgell a començaments de 1718, i segons els informes tramesos pel marquès de Villasegura i pel tinent general Domingo Recco s'experimentava a la població "el grave inconveniente de no poder subvenirse los militares [y vecinos]".³⁰ En els mesos posteriors també els comandants de les guarnicions de Manresa i Vic donaven compte a la Reial Audiència que "aquella mañana no havia comparecido en la plaza cosa alguna comestible".³¹ I a Barcelona mateix les autoritats borbòniques constataren que "se ha experimentado falta de pan en las tablas regulares donde se vende, [tanto] para el abasto y sustento de los vecinos de esta ciudad, como de las tropas de su guarnición, lo que es en notable perjuizio del bien público".³² Sobre aquesta situació els *Annals Consulars* informaven que "se patiren grans misèrias, treballs y embulls ab lo comprar y vendre, de forma que ab dinés nos trobava qui volgués vendre al Born, y se patí carestia de viures".³³

A través de les escasses notícies disponibles sobre l'episodi es fa difícil arribar a fer un diagnòstic sobre la significació real que cal atribuir a aquesta decisió de negar-se a posar a la venda els seus productes adoptada per un nombre indeterminat de comerciants de diverses pobla-

29. ACA, *Ri. Aud., Consultas*, reg. 121, f. 159v.-162v., 13 de març de 1717.

30. ACA, *Ri. Aud., Consultas*, reg. 125, f.37-39v., 6 de maig de 1718.

31. ACA, *Ri. Aud., Villetes*, reg.363, f. 89v., 10 d'agost de 1718.

32. ACA, *Ri. Aud., Acordadas*, reg. 5, f. 20v.-21v., 27 de maig de 1718.

33. BC, ms. 173, "*Annals Consulars*", III, f. 193-193v., 18 de maig de 1718.

cions catalanes. La primera consideració a la que hauríem de rendir-nos és l'evidència que aquesta vaga de botiguers era sens dubte una decisió extrema, de gran repercussió social i transcendència política, especialment tenint en compte el clima de repressió i sotmetiment que el règim borbònic havia imposat a Catalunya d'ençà de 1714. En aquest sentit, i malgrat les restriccions informatives que afecten al cas, crida poderosament l'atenció tant el nombre de poblacions afectades pel fenomen, com la dispersió geogràfica extrema que presenten: Barcelona, Tortosa, la Seu d'Urgell, Manresa i Vic. Advertim que són poblacions importants en la trama urbana del territori, totes elles amb guarnició militar, i investides del rang de capital de corregiment, és a dir, convertides en els centres del nou poder administratiu del règim borbònic a Catalunya. Ignorem si la protesta dels botiguers es difongué per altres poblacions menors, i que per mor de la seva poca rellevància econòmica i territorial foren negligides en les mencions de les autoritats borbòniques, cosa molt probable. En tot cas, ni que només fossin aquestes cinc poblacions les que haguessin experimentat el fenomen, la seva mateixa dispersió geogràfica i coincidència en el temps posaria de manifest que estaríem en presència d'un moviment organitzatiu de gran abast, probablement canalitzat a través de l'organització gremial, l'única institució catalana que continuà gaudint d'una gran inserció social, operativitat i eficiència econòmica malgrat les severes normes de control polític imposades per règim borbònic.³⁴ Les indagacions portades a terme sobre el terreny per les autoritats borbòniques arribaren a la mateixa conclusió. Efectivament, els magistrats de la Reial Audiència consideraren immediatament que no es tractava d'un fet fortuït i ocasional, sinó que estaríem davant d'un moviment concertat de protesta corporativa dels botiguers i comerciants, ja que segons la seva opinió el fenomen s'havia difós "como si se hubiesen dado la palabra para ello los vendedores".³⁵ És a dir, segons aquest dictàmen de les autoritats borbòniques semblava que s'hagués produït un moviment de concertació prèvia entre els botiguers i comerciants, que

34. Sobre les mesures de control polític imposades pel règim borbònic a les institucions gremials, vegi's AHCB, *Libro 6º de Consultas de la Real Audiencia*, f. 228v.-229, 9 d'abril de 1718. Vegi's també Joan MERCADER, "El fin de la insaculación fernandina en los municipios y gremios catalanes". V *Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, I, Zaragoza, 1958, pp. 343-353. Joan MERCADER, *Els Capitans Generals. El segle XVIII*, Editorial Teide, Barcelona, 1957, pp. 120-121. Joan MERCADER, *Felip V i Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1968, p. 105.

35. ACA, *Ri. Aud., Papeles de S.E.*, lligall 6, doc. 21, 10 d'agost de 1718.

superava la possible contingència d'un desproveïment puntual d'una localitat determinada, i que es difonia per diverses poblacions. La reacció de les autoritats borbòniques va consistir en extremar la vigilància sobre els mercats de les diverses poblacions, on es van aplicar severes mesures de coacció a fi d'obligar els comerciants a obrir les seves botigues i posar els productes a la venda en les parades dels mercats: "a la fuerza se havían hecho sacar algunos géneros vendibles".³⁶ Per prevenir que no es produïssin avalots a causa de possibles situacions de desproveïment, ja anteriorment, en produir-se els primers conats de resistència cívica, les autoritats borbòniques havien posat en situació d'alerta les guarnicions de tropa, i adoptaren estrictes mesures d'ordre públic i de control social arreu del territori: "se deberá atender y cohoperar para que se mantenga toda quietud y sosiego entre los vecinos y las tropas de su guarnición, procurando la mayor quietud, y evitar todo disturbio".³⁷

Els desencadenants de la protesta

Arribats a aquest punt penso que hauríem de reflexionar sobre les implicacions que tingué per a la societat catalana de l'època l'episodi del tancament de botigues, però també interrogar-nos sobre quins foren els motius de fons i els desencadenants de la protesta. A falta de dietaris i d'altres testimonis directes sobre l'esdeveniment, la mateixa documentació oficial ens ofereix descripcions fragmentàries sobre els fets, i sobre el tractament que meresqué per part de les autoritats borbòniques. Del que no hi ha dubte és que aquesta dràstica decisió de negar-se a posar a la venda els seus productes adoptada pels botiguers i comerciants, deixant de banda les causes puntuals que la poguessin justificar, posaria de manifest una situació de greus alteracions socials i de profund malestar i descontent per part dels protagonistes. En aquest sentit, i a diferència del què es donava per cert sobre els suposats beneficis que la guerra i les tasques de reconstrucció i proveïment dels exèrcits havia re-

36. ACA, *Rl. Aud., Villetes*, reg. 363, f. 89v., 10 d'agost de 1718.

37. ACA, *Rl. Aud. Acordadas*, reg. 5, f. 20-21v., 27 de maig de 1718. *Id.*, *Cartas de la Real Audiencia*, reg. 4, f. 54-54v., 27 de maig de 1718. *Id. Ibídem*, reg. 4, f. 53, 23 de maig de 1718.

portat a botiguers i comerciants,³⁸ el que es desprèn de la mateixa documentació oficial és que les dificultats econòmiques dels anys de la postguerra afectaren greument el ram del comerç i l'economia catalana en el seu conjunt. Les interferències polítiques, prohibicions, i controls de fidelitat sobre negociants i corresponsals dificultaven les tasques de recuperació dels mercats exteriors,³⁹ i el que sabem és que les comandes promogudes per les autoritats borbòniques en molts casos eren pagades amb moneda falsa, i patien greus problemes de reposició dels estocs a causa de les demores i morositat que mostraven les autoritats en els seus pagaments.⁴⁰ L'any 1716, per exemple, l'enginyer militar Pròsper Verboom havia de reconèixer als seus superiors que estava a punt de paraitzar-se la construcció de la Ciutadella a causa d'haver-se exhaurit les dotacions destinades a l'obra, i de deixar devent importants sumes als assentistes i proveïdors dels materials de construcció: "me vinieron los assentistas a enseñar un vale suio de tres mil libras catalanas de lo que les quedava deviendo [y] los assentistas se hallan con tan pocos medios que entre todos no pueden subsistir".⁴¹

Les indagacions portades a terme per les autoritats borbòniques sobre les causes de la protesta dels botiguers arribaren a la conclusió que, deixant de banda les dificultats econòmiques generals en què es debatia el Principat, el principal motiu que portà els botiguers a l'exasperació –i que provocà directament el tancament de botigues– va ser el caos monetari que afectava Catalunya en aquella època.⁴² Per exemple, en un informe

38. Sobre l'escreix de demanda i l'estímul a l'economia catalana que hauria representat la instauració del règim borbònic, vegi's, Manuel ARRANZ, "Demanda estatal i activitat econòmica a Catalunya sota els primers Borbons (1714-1808)". *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 2, Barcelona, 1984, p. 260.

39. ACA, *Ri. Aud. Villetes*, reg. 361, f. 29-39v., 16 de juny de 1716. *Id.*, *Ibidem*, f. 105-105v. 28 de juliol de 1716. *Id.*, *Ri. Aud.*, *Cartas*, reg. 4, f. 210, 12 d'octubre de 1718. AHCB, *Acuerdos de la Real Audiencia (1716-1741)*, s.f., 22 de setembre de 1718. Vegi's també Josep M. TORRAS I RIBÉ, "Els corresponsals del comerç català amb Europa al començament del segle XVIII", *Recerques*, 23 Barcelona, 1990, p. 115-138.

40. CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, IV, p. 641-642.

41. AGS, *Guerra moderna*, lligall 3.302, 29 de febrer de 1716, Verboom a Miguel Fernández Duran.

42. Sobre les repercussions d'aquest caos monetari, vegi's Jaime CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, Editorial Bosch, Barcelona, 1946, III, pp. 217-224. MERCADER, *Felip V i Catalunya*, p. 173-176.

elaborat pels magistrats de la Reial Audiència es cridava l'atenció sobre que "existen repetidas noticias de diversas partes del Principado [sobre] el intolerable abuso de la moneda de vellón falsa, que se ha fabricado, introducido y esparcido, [y] sobre los perjuizios que cada día se aumentan en daño de los trabajadores [y] notorio engaño del comercio".⁴³ I les conseqüències d'aquest desgavell monetari eren descrites també en els "Annals Consulars", en els quals es feia constar que "moltes de les monedes que circulen per Cataluña, [y] los dinés dits 'Creuets de Aragó', [són] falsos, y ab molta abundància introduhits per los soldats que venían de Aragó, [y] per aquesta rahó se patiren grans misèrias, treballs y embulls ab lo comprar y vendre".⁴⁴

El resultat de les pesquises ordenades pel príncep de Chelamar, ratificades pels informes elaborats per la Reial Audiència, posaren de manifest que la difusió per la geografia catalana de la moneda falsa anava associada, per regla general, al trànsit pel territori de tropes borbòniques procedents de Navarra, Guipúscoa i Aragó.⁴⁵ Efectivament, en arribar a les diverses poblacions, els soldats adquirien productes en les botigues i mercats amb el montant de la seva paga, i molt aviat els botiguers començaren a sospitar que alguns d'aquests diners eren falsos o d'autenticitat dubtosa. Sobre aquesta conflictiva situació, per exemple, el síndic de la vila de Berga informava l'any 1717 a la Reial Audiència sobre:

los continuos debates y quexas que cada dia en ella se suscitan entre soldados y paizanos sobre los ardites de cruz o de Aragón, pretendiendo los primeros que son buenos y verdaderos, y los segundos que son falsos y adulterados, cuya disputa se ha también suscitado nuevamente en el pagamiento que [...] se ha hecho a los soldados de la guarnición, [y] dichas alteraciones van cada dia tomando su mayor auge, por el comercio de comprar y vender dichos soldados y payzanos respectivamente.⁴⁶

És a dir, segons aquestes indagacions oficials, l'entrada de la moneda fraudulenta seria provocada per les mateixes autoritats militars borbòniques, que inadvertidament o no, utilitzaven aquest contingent monetari per pagar les soldades a les tropes d'ocupació, i per aquest conducte la moneda falsa es difonia per tot el territori:

43. ACA, *Ri. Aud., Consultas*, reg. 123, f. 263v.-277, 6 agost 1717.

44. BC, ms. 173, "Annals Consulars", III, f. 193-193v.

45. AGS, *Gracia y Justicia*, lligall 81, 23 de novembre de 1716.

46. ACA, *Ri. Aud. Consultas*, reg. 124, f. 233-234v., 19 de novembre de 1717.

las reales tropas de S. M. se hallan en la precission de haver de rezibir las pagas de sus sueldos [...] con el vellón del Reyno de Aragón, que vulgarmente nombran dinerillos de cruz, [...] padeciendo un grave inconveniente respecto a que los reprueban con motivo de ser falsificados, siendo assí que [...] los dan por pagamento a las dichas tropas.⁴⁷

Les informacions recollides per la Reial Audiència sobre aquest tema per tota la geografia catalana ratificaren inequívocament aquesta problemàtica:

haviendo prevenido a los bayles y justicias de este Principado que invigilassen en los mercados, ferias y casas de trato del comercio sobre la circulación de moneda falsa, para aprehenderla, dicen algunos bayles que los militares usan estas monedas por cartas de pago de sus pagamentos, [...] sin conocimiento de si son buenas o falsas.⁴⁸

En realitat, aquestes pesquisses desvelaren també que en alguns casos existien xarxes de falsificadors perfectament organitzades, en les quals hi havia implicats diversos membres de les tropes d'ocupació, en concret alguns subordinats del coronel de dragons comte de Bucelli, que feien encunyar la moneda falsa en sèquies clandestines instal·lades en el regne d'Aragó, i que després s'encarregaven d'introduir-la a Catalunya com a paga dels soldats que havien de quedar de guarnició en les places fortes del Principat.⁴⁹

Quedaria per veure si aquests tripijocs monetaris eren conseqüència d'una simple activitat delictiva minoritària, en la qual hi hauria implicats alguns militars sense escrúpols, o si estaríem en presència d'un frau institucionalitzat promogut per les mateixes autoritats borbòniques, per poder fer front a la urgència ineludible del pagament de les tropes d'ocupació. Es fa difícil, per no dir impossible, poder avaluar la difusió geogràfica i la magnitud d'aquestes falsificacions. En tot cas, el que sabem del cert és que les autoritats borbòniques, estalonades per les urgències

47. ACA, *Ri. Aud. Consultas*, reg. 125, f. 37-39v., 6 de maig de 1718. Informe elaborat pel marquès de Villasegura i el tinent general Domingo Recco.

48. ACA, *Ri. Aud. Consultas*, reg. 124, f. 73v.-74, 17 de setembre de 1717.

49. AGS, *Gracia y Justicia*, lligall 81, 23 de novembre de 1716. *Id.*, *Ibidem*, lligall 744, 2 d'abril de 1718, informe del marquès de Castelrodrigo. Segons les indagacions de les autoritats borbòniques una de les sèquies funcionava a les rodalies d'Osca. Per aquest delictes foren detingudes diverses persones, entre les quals un tal Bernardo Marca, que fou condemnat a sis anys de galeres. *Id.*, *Ibidem*, lligall 85, 5 de novembre de 1719.

econòmiques del moment, i per la falta de numerari en circulació, des de feia algun temps havien entrat en una espiral de manipulacions monetàries indiscriminades, que donaren lloc a successives operacions de requisita, ressellat, encunyació de noves monedes i devaluació de les que estaven en circulació, iniciativa que segons l'enginyer Pròsper de Verboom, havia de reportar ingents beneficis per a la hisenda reial: "no duda que resellando toda la plata y vellón que ay en el Principado, se encontrarían un millón de pesos a favor de la Real Hacienda".⁵⁰ A la vista de la documentació disponible, i del resultat de les indagacions oficials realitzades sobre aquesta qüestió de la moneda falsa, queda clar que el tema excedeix de molt les nostres possibilitats de recerca en el marc d'aquest article.

Del que no hi ha dubte, però, és que aquesta qüestió de la manipulació monetària s'havia convertit en un problema de grans dimensions per a l'economia catalana de l'època, de molt difícil resolució, i que produí una gran alarma entre la ciutadania. En aquesta conjuntura de desordre monetari i d'incertesa econòmica, per exemple, sembla ser que alguns comerciants i altres persones benestants optaren per treure del país part dels seus capitals, abans que arriscar-se a invertir-los en operacions insegures i de dubtosa rendibilitat. L'any 1716 el capità general marquès de Castelar informava que "individuos naturales de este Principado se han pasado a vivir a Francia, llevando sus caudales y abandonando su hacienda", i l'any 1718 les autoritats borbòniques ordenaven perseguir el "ilícito y escandaloso comercio [por el que] sacan de el Principado el oro y plata a los dominios extranjeros, en conozido perjuizio de la república, del bien común, y del Real Servicio".⁵¹ A la vista d'aquests antecedents, les autoritats borbòniques denunciaven amb preocupació la decadència en que havia entrat l'activitat econòmica com a conseqüència de la incertesa monetària, a la que s'hi afegia les alteracions polítiques i militars que persistien en moltes contrades del país, associades a la revolta dels Carraclats: "el comercio en este Principado se alla [sic] totalmente destruido, y ay poquísimos hombres de negocios [dispuestos] a formar fondos para empresas de consecuencias en el Rl. Servicio".⁵²

50. AGS, *Guerra Moderna*, lligall 3302, 19 de gener de 1715, Verboom a Grimaldo.

51. ACA, *Cancelleria, Decretos de la Real Junta*, reg. 6.188, f. 280v., 8 de gener de 1716. *Id. Rl. Aud. Villetes*, reg. 363, f. 44-46, 20 de juny de 1718.

52. AGS, *Sup. Guerra Moderna*, lligall 189, 19 de gener de 1719, informe de Miguel Fernández Durán.

